

BENYHE JÁNOS

Győry Vilmos és az új „Don Quijote”

ELŐADÁS AZ OROSHÁZI EVANGÉLIKUS TEMPLOMBAN
(2005. OKTÓBER 28.)

Győry Vilmos és Orosháza dicséretét zengi ez az előadás. Abból az alkalomból, hogy – amint a tisztelendő úr említette – 400 esztendővel ezelőtt jelent meg az a világhíres spanyol regény, Cervantes remekműve, a *Don Quijote*, amelyet egy hosszú ideig Orosházán tevékenykedő, kiváló irodalmár és papi ember, Győry Vilmos evangélikus lelkipásztor fordított először spanyol eredetiből magyarra. A regény kapcsán órára is szeretnék elmondani egyet-mást, főleg olyasmit, amit magam is Orosházáról tudtam meg. Hiszen itt jelent meg Elek László Győry Vilmosról szóló munkája, egy olyan békési főlevéltáros műve, aki egész életében Orosháza és Békés megye művelődésével foglalkozott, és, természetesen, Győry Vilmos munkásságára és Győrynek a *Don Quijote* szempontjából is különösen fontos 14–15 éves orosházi papi szolgálatára, irodalmi munkásságára is fölfigyelt.

Győry Vilmos 1838-ban született, Győrben. Tanító édesapja, ismeretlen okból, Pestre költözött családjával, majd, a szabadságharc bukása után, továbbköltözött Hódmezővásárhelyre. Ott sem tudtak gyökeret verni, mert Győry Endrének nem voltak meg az anyagi lehetőségei, hogy, tervei szerint, leányiskolát nyisson Vásárhelyen. Győry Vilmos a pesti Protestáns Teológiai Akadémián tanult, majd, egy ideig Pesten segédlelkészkedett. 1–2 éves berlini egyetemi tanulmányok után, 1862-ben Orosházára került evangélikus lelkipásztornak. Papi tevékenységével párhuzamosan, itt borult virágba irodalmi munkássága. 1876-ban kellett megválnia Orosházától, akkor helyezték át Pestre, a Deák téri templomba. Itt már csak kilenc év adatott neki, mert 1885-ben, 47 éves korában meghalt. Elek László könyve példás szakmunka. Mindenkinek figyelmébe ajánlom. Minden fontosat megtalálnak benne Győry Vilmos életéről és irodalmi tevékenységéről.

Tolnai Lajos önéletírásából fogalmat alkothatunk a fiatal Győry Vilmos és több bámulatosan koraérett, neves nemzedéktársa – Dalmady Győző, Szokoly Viktor, Thaly Kálmán és mások – kollégiumi diákéletéről és pezsgő szellemi-művészeti légköréről. Kezdő, de ígéretes költő, író volt valamennyi. A 16 éves Győrynek maga Jókai dicsérte meg szóban és írásban *A chán kegyence* című elbeszélését. De a költészet múzsájának is szívesen áldozott Győry. Nemes hangulatú és nyelvezetű verseket írt a kor, Vörösmarty, Petőfi és Arany modorában, bár mintaképeinek egyéni és mély költői élménye nélkül. A neves Szász Károly mégsem átalott Győryvel együtt szerepelni egy gyűjteményes kötetben. Választékos formakultúrája maga is élteti a verseit. Korai halála után hamarosan nemcsak az összegyűjtött elbeszélései és egyházi beszédei láttak nyomdafestéket, hanem önálló kötetben is megjelentek a költeményei. Színházban is bemutatták néhány népszínművét.

Most pedig közelítsünk a műfordító Gyóryhoz. Ő volt a legjobb latinus, görögös, héberes a teológiai osztályában. Ilyen ismeretek birtokában dolgozhatta át a bibliai Új Szövetség magyar fordítását. Németországi egyetemi tanulmányai kellőképpen elmélyítették német nyelvismeretét. Az akkori világban a francia volt a legfontosabb nemzetközi nyelv, Magyarországon pedig a német után a második. Persze, hogy Gyóry franciául is megtanult. Fordított is Molière-t (*Pourceaugnac úr*). De ő ezzel sem elégedett meg. Shakespeare (*Minden jó, ha jó a vége*) és Defoe (*Robinson*) az angol felé irányította a figyelmét. Sőt, amikor Esaias Tegnér svéd versekbe öltöztetett egy óskandináv, izlandi mondát, a Frithiof-szágát, Gyóry svédül is megtanult a kedvéért, és veretes magyar verse ültette át a romantika korának oly kedves legendát. Más svéd költőket és népdalokat is fordított. Úgy tetszik, gyöngéje – vagy dehogyis: inkább erőssége – volt a nyelvek iránti érdeklődés. A latin meg a francia után szinte az ölünkbe hull az olasz, gondolhatta. De a spanyolról és a portugálról is ezt tarthatta, mert azt is megtanulta. Portugál népköltészetet is fordított.

Valahogy mégis a spanyolból készült műfordításai bizonyultak a legmaradandóbbnak. Nagy spanyol drámaírókat szólaltatott meg a nyelvünkön. A német romantikusoknak oly kedves, hogy Shakespeare-rel egyenrangúnak tartott Calderónt (*Az élet álom* és *A zalameai bíró*, valamint *Az állhatatos fejedelem*), aztán Moretót (*Közönyt közönnyel*), Alarcónt (*A hazug*). Mégis Cervantes összegező és korszakalkotó remekének, a *Don Quijoté*-nak a fordításával van leginkább jelen, most már több mint egy évszázad óta, a magyar irodalmi köztudatban. Összegező mű ez a mintegy 1600 oldalas *Don Quijote*, mert korának három regény-alfaját, a kalandos lovagregényt, az idilli pásztorregényt és a csavargók világát megjelenítő kóperegényt ötvözi egybe. Összegező, mert már a jövő társadalmi és lélektani regényét is megsejteni. Összegező, mert ábránd és valóság közt egyensúlyoz. Összegező, mert egyszerre mutatja a spanyolság – és az emberiség – kettős arcát, fellejjáró és gyakorlatias lényét. De korszakalkotó is, mert ez az első modern regény. Előtte külsőséges események külsőséges leírása volt a regény. Ebben a műben pedig a lélekbe is beköltözik a kaland, és a szemünk láttára változik, alakul tőle a hősök jelleme: már-már létrejön az, amit később nevelődési vagy fejlődésregénynek neveznek.

Gyóry *Don Quijote*-fordítása előtt is volt magyar *Don Quijote*. Kettő is. Csak azok nem spanyolból, hanem franciából készültek: Karády Ignác, illetve Horváth György fordítása 1848-ban, illetve 1850–53-ban. Jean-Pierre Claris de Florian élvezetes, hangulatos, itt-ott könnyű francia kézzel szerkesztett-rendezett átdolgozásából fordították mindketten. Gyóry fordítása 1873 és 1876 közt jelent meg. Vagyis nyilvánvaló, hogy Orosházán készült. Itt, a szemközti paplakban. Ha azt kérnék tőlem, hogy röviden jellemezzem, milyen Gyóry Cervantes-fordítása, egyetlen szóval válaszolnék: zseniális. Páratlan bőséggel ontja benne kora ízes, gazdag, egyszerre népies és emelkedett magyar nyelvét. Kivált a közmondások fordításában remekel. Nem minden spanyol közmondásnak van szabatos magyar megfelelője. Olyankor az a fordító feladata, hogy kitaláljon valamit, ami magyarul ugyanolyan hatású, mint a spanyol eredeti. „Ha malacot osztogatnak, zsákkal kell ott forgolódni”. Ugye, olyan ez, mint egy tősgyökeres magyar közmondás? Mintha csak itt, Vásárhelyen, Szikáncson, a gorzsai tanyavilágban, Hatrongyoson, Kutason, Orosházán járná. Pedig nincs ilyen. Gyóry találta ki. Nincs az eredeti spanyol mondásban se malac, se zsák, se forgolódás. Mégis így telitalálat. Talán csak mi, idevalósiak érezzük igazán, hogy mennyire

áthatotta a dunántúli Győry Vilmost a mi nagyon sajátos, de mindenképpen az egyik legjellegzetesebben magyar tájnyelvünk.

Ha ilyen remekmű a Győry Vilmos Cervantes-fordítása, mi szükség volt rá, hogy most újrafordítsák? Minden régi klasszikus, Homérosz, Vergilius, Dante, Boccaccio, Shakespeare, Racine, Goethe közös sorsa ez. Sok változáson megy át minden nyelv, ahogy múltnak az évszázadok. A magyar is. Előbb-utóbb többé-kevésbé régiesnek hat minden régi fordításunk. Győry magyar *Don Quijoté*-ja mintegy 130 évvel ezelőtt keletkezett. Óhatatlanul fonnyadásnak indult egy-egy szava, kifejezése, szerkezete, igealakja, igeideje. Ezért, ténylegesen, eddig is mintegy 20–25 évben átdolgozta hol ez, hol az (Huszár Vilmos, Radó Antal, Gaál Mózes, Wildner Ödön, Radnóti Miklós, Mándy Iván, Szász Béla, V. Pánczél Éva, sőt, magam is), hol az egészet, hol csak a rövidített, ifjúsági kiadást. A mű négyszázadik évfordulója kínálta a budapesti Európa Könyvkiadónak az alkalmat, énnekem meg a lehetőséget, hogy gyökeresen új fordítással alakítsuk ki a magyar *Don Quijote* remélhetőleg újabb 20–25 évig érvényes, korszerű szövegét.

A műfordító műhelyvallomásával zárom az ismertetőmet. Eszem ágában sem volt, hogy Győry Vilmos minden jó megoldását megváltoztassam, csak azért, mert nem én találtam ki. Ellenkezőleg. Úgy éreztem, akkor maradok hű Győry dicső szelleméhez, ha minden megmenthető leleményét, telitalálatát gondosan megőrzöm, és tovább hagyományozom közös fordító-utódainknak. Azzal is ezt a törekvésemet fejeztem ki, hogy feltüntettem a mű belső címlapján: „Győry Vilmos fordításának és Szász Béla szerkesztői megjegyzéseinek részleges felhasználásával...” készült a fordításom. Valamiben azonban gyökeresen új a szövegem. Nyelvszemléletében, mondatszerkezetében, szórendjében. Azt is mondhatnám, forradalmian hagyományos magyar nyelven szól. Ugyanis évtizedek óta az a szilárd meggyőződés, hogy – jó esetben – magyar szavakkal, de idegen nyelvszemlélettel, -szerkezetekkel, szórenddel élünk mindennapi beszédünkben és irodalmi nyelvünkben egyaránt. Csak már úgy megingott a magyar nyelvérzékünk, hogy észre sem vesszük a mi nyelvünkben is eluralkodott ezer éves latin és vagy ötszáz éves német nyelvi hatásokat, főleg a mondatszerkezetünket roncsoló indoeurópai szórendet. 1838. Emlékeznek erre az évszámra? Ekkor született Győry Vilmos. És ebben az évben látott napvilágot Fogarasi János, az eredeti nyelvész és kiváló szótárszerkesztő fontos tanulmánya: *Hangsúly a magyar nyelvben*. Ebben mondja ki azt a fontos igazságot, hogy a magyar mondatban mindig az állítmány előtt áll a kiemelt mondatrész, vagyis ott a mondat értelmi hangsúlya. Nézzenek körül, hallgatózzanak! Ma már alig érvényesül nyelvünknek ez a törökös-altaji alapszabálya. Az én fordításom a zseniális Fogarasinak ahhoz a mondattanunk romjaiból és némely nyelvrokonunk példájából kitapogatható szerkezeti-szemléleti alapelvéhez igazodik, amely olyannyira ellenkezik a szomszédos indoeurópai nyelvek szerkezetével, de olyannyira egyedülállóvá teszi magyar anyanyelvünket. Határozottan visszatér a fordításom a Fogarasi megmutatta nyelvi önmagunkhoz. Ezért bátorkodtam nyelvileg forradalmian hagyományosnak nevezni. Hogy ezen a magyarosabb magyar nyelven kíséressük tovább Cervantes hőseit, a Búskéjú Lovagot és köpcös csatlósát, Sancho Panzát örök vándorútján.